

Dijital Hayat ve Etik

Hediyeullah AYDENİZ*

Dünya, medyanın ve tek yönlü iletişim sürecinin dönüşümünün ötesinde toplumsal hayatın tüm alanlarının dijitalleşmesi ile kapsamlı bir dönüşümün yaşandığı bir sürece tanıklık ediyor. Korona salgınının getirdiği bazı geçici zorunlulukların da eklenmesi ile dijitalleşmenin hızı ve derinliği, sonuçları itibariyle üzerinde çalışmayı gerektiren acil bir durumu ortaya koymaktadır. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak da haberleşme sistemine, iletişim pratiğine ve teorisine ilişkin çaba ve çalışmalara odaklanmanın artışına şahitlik etmekteyiz. Bu çerçevede haberleşme teknolojilerinin gelişmesi ve özellikle de internetin sağladığı imkânlar ile mekânın, iletişimin önünde bir engel olmaktan çıkması, profesyonellerin tekelindeki enformasyon üretimi ve dağıtım sisteminin değişime uğraması ile medya profesyonellerinin “eşik bekçisi” rollerini azaltıp demokratik-katılımcı bir iletişim dünyasının oluşmasına katkı sağladığına ilişkin 1990’lardaki olumlu yöndeki ümit ve beklenti, 21. yüzyıldaki gelişmelerle beraber belirsizlik, risk ve öngörülemezlik kavramlarının çokça konuşulduğu iyimserlik ve karamsarlık sarkacına sıkışan bir durum ile yer değiştirmiştir.

Bu çerçevede son yirmi yıllık süreçte üzerinde en fazla durulan konulardan birisi “aralıksız/sürekli değişim” evresinde (era of perpetual change) yaşadığımız şeklindeki değerlendirmeden hareketle “etik ve hukuki” düzeydeki norm sorunu ve norm oluşturmada insanlığın karşı karşıya kaldığı ciddi bir meydan okumanın varlığıdır. Bu meydan okumanın en önemli muhatabı tabii ki bilgi üretim kurumları ve aktörleridir. Mevcut müktesebat ile değişimin sürekliliği içinde karşı karşıya kalınan meydan okumalara cevap vermede yaşanan zorluk, küre ölçeğinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan sorunların çözümüne ilişkin yeni durumun imkân ve meydan okumalarını beraberinde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Çok katmanlı yapısıyla bir “hayat alanı” hâline gelen dijitalleşme olgusu, bilgi-iletim teknolojilerinin bireysel, toplumsal, kültürel, siyasi ve ticari hayatı şekillendirmesinin ahlaki sonuçlarını tartışmak ve keşfetmek noktasında teorik ve pratik

boyutuyla ahlak felsefesinin (etik) kapsamında ele alınmakta ve bu yönde giderek artan çalışmalara konu olmaktadır. Ciddi bir kriz olarak da değerlendirilen ve acil pratik adımlar atmaya gerektiren meydan okumalarıyla Dijital Hayat ve Etik meselesi, dijitalleşmeyle beraber karşılaşılan meydan okumalar dikkate alındığında aynı zamanda insan haysiyetini koruma açısından da hayati derecede önemlidir.

Ulusal ve uluslararası boyutları ihmal etmeden kişisel düzeyde kamu, sivil toplum ve özel sektör boyutlarını kapsayacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla “Dijital Hayat ve Etik” temasını ele almak üzere TRT Akademi Dergisi’nin 12. sayısı için belirlediğimiz yazı çağrısı 20 alt başlıktan oluşturuldu:

Konu Başlıkları:

- Dijital hayat ve etik: felsefi ve teorik çabalar
- Kişisel veriler, mahremiyet ve etik
- Dijitalleşme, siyasal işleyiş ve etik
- Dijital vatandaşlık, e-demokrasi ve etik
- Dijital güvenlik ve etik
- Dijital suçlar ve etik
- Dijitalleşme ve enformasyon etiği
- Gözetim, denetim ve etik
- Dijitalleşme, insan haysiyeti ve etik
- Dijitalleşme, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve etik
- Dijitalleşme, sağlık ve etik
- Dijitalleşme, eğitim ve etik
- Dijitalleşme, eğlence ve etik
- Dijitalleşme, iletişim ve etik
- Dijitalleşme, hukuk ve etik
- Dijital erişim, adalet, eşitsizlik ve etik
- Dijitalleşme, yönetim ve etik
- Dijitalleşme, mesleki pratikler ve etik
- Dijitalleşme, sivil toplum ve etik
- Dijitalleşme, ekonomik hayat ve etik

Kapsamı itibarıyla bir sayıda ele alınması çok zor olan tema ile ilgili yazı çağrımız, akademi dünyasından 54 makale başvurusu ile karşılık buldu. Ciddi bir editoryal ve hakemlik değerlendirmesinin sonunda, ikisi derleme kategorisinde olmak üzere 14 makale, 6 değerlendirme yazısı (akademik etkinlik, bibliyografa, kitap) ve 3 röportaj ile Dijital Hayat ve Etik sayısını okurla buluşturuyoruz.

Değerlendirme sürecinin hem hakemlik hem de editoryal aşamalarını kör sistemle yürüttüğümüz Dijital Hayat ve Etik temalı bu sayıda yayımlanmaya kabul alan makaleler, salgın dolayısıyla da radikalleşerek tecrübe ettiğimiz dijitalleşme olgusunu betimsel, ilişkisel, açıklayıcı ve süreç analizleriyle ele alarak literatüre mütevazı ve değerli bir katkı sunmaktadır. Ancak dijitalleşme olgusunun etik boyutunu bu sayıda değer katan makalelerde olduğu gibi nitelikli ampirik araştırmaların konusu yapmanın ötesinde kapsamlı bir bütünselliği yakalama çabası ile pratik ve teorik boyutuyla ahlak felsefesi düzeyinde bir norm sorunu olarak ele almaya da ihtiyaç

olduğu açıktır. Bunun da Türkiye'deki akademik ve entelektüel alanın önündeki görev ve sorumluluklarının büyüklüğünü hatırlatan temel bir duruma işaret ettiğini söylemek lazım. Dijitalleşme ve etik konusundaki literatüre mütevazı olduğu kadar değerli bir katkı olarak değerlendirilmesini ümit ettiğimiz bu sayıda yer alan makaleler arasında, ampirik araştırmaların yanında yazı çağrısında yer alan dijital hayatın tüm alanlarıyla ilgili felsefi-düşünsel tartışmaları içeren metinlerin daha fazla olmasını arzu ederdik. Bu süreçte gelen metinler, mevcut yapısıyla Türkiye'de epistemik cemaatin yönelimlerini/eğilimlerini de göstermektedir. Başta medya ve iletişim çalışmaları olmak üzere yazı çağrısında yer alt konular dikkate alındığında sosyal ve beşerî bilimlerin diğer disiplinlerindeki çalışmaların felsefi-düşünsel boyutunun öne çıkarılması mevcut teorik müktesebatın tartışmaya açılmasını, eleştirilmesini, yeni kavram ve kavram setleri üretme ve dolayısıyla da yeni teorik çalışmaların ortaya konulmasına katkı yapacaktır. Türkiye'deki akademik ve entelektüel hayatımızın bu yönde teşvik edici bir karaktere sahip olduğunu söylemek zor. Bilgi üretimi noktasında Türkiye'de sosyal ve beşerî bilimlerdeki hakim ve etkin gelenek, pozitivist paradigma ve nicel araştırmalardır. Başta akademi olmak üzere entelektüel hayatın diğer alanlarına da yansıyan bu baskın karakterin kendi paradigması içinde yenilenecek güçlenmesi için çalışmalar sürdürülürken diğer yandan da akademik kurumların yani epistemik cemaatin farklı paradigmalardan entelektüel gelenekler noktasında esneklik göstermesi, bilgi üretimine de entelektüel hayatın zenginleşmesine de katkı yapacaktır. Bu anlamda bilgi üretiminde akademik alanın demokratikleşmesine de katkı yapacak çoğul paradigmalardan güçlenmesini mümkün kılacak bir anlayış ve pratiğin gelişmesinin gereğine işaret edip bu sayıda yer verdiğimiz makalelere değinmiş olalım.

Yazı çağrısındaki alt başlıklarda görülebileceği gibi çok katmanlı ve kapsamlı bir konu olarak dijital hayat ve etik teması ile hakemlerden kabul alan 14 makalenin ilki İbrahim Hakan Dönmez'in kaleme aldığı ve bu sayının özgün metinlerinden birisi olan "*Hilmi Ziya Ülken'in 'Aşk Ahlakı' Görüşü Bağlamında Dijital Sosyalliğe Eleştirel Bir Bakış*" başlıklı metindir. Aşk Ahlakı kitabı başta olmak üzere Hilmi Ziya Ülken'in eserlerinde ele aldığı kişilik bilincinin oluşumuyla ilgili görüşleri temelinde sosyal medyayı analiz eden Dönmez, makalesinde dijital teknolojilerin gelişmesi sonucu ortaya çıkan ve fiziki sosyalliğin yerini almaya başlayan dijital sosyalliğin, sosyal bilincin sorumluluk esasına dayanarak organik bilinçle çatışma işlevini tam olarak yerine getiremeyeceğini savunmaktadır.

Sayının ikinci makalesi olan "*Teknoloji-Etik İlişkisine ve 'İyi-Yaşam' İmkânına Dair Bir Soruşturma*" başlıklı makalesinde Erdal Yılmaz, Heidegger'in felsefesinden hareketle teknoloji-etik ilişkisine ve "iyi-yaşam" imkânına dair soruşturma yürütmek-

te ve filozofun insana dair geliştirdiği varlığa-açık olma fikri üzerinden yeni bir etik yaklaşımı ve iyi-yaşam fikrini doğurabileceği iddiasında bulunmaktadır.

Eda Turancı ise hem etik hem de hukuki boyutları ile dijitalleşmenin yeni bir olgusu olan kişisel verilerin korunması meselesi üzerinden WhatsApp uygulamasının yeni politikasının Türkiye'deki yansımalarını içerik analizi yöntemi ile "*Dijital Dünyada Kişisel Veri ve Etik: Gizlilik Politikası Bağlamında '#WhatsAppSiliyoruz' Krizinde Kullanıcı Tepkilerini Anlamak*" başlıklı makalesinde analiz etmektedir.

Bahar Kayıhan, Bilge Narin, Demet Fırat ve Feyyaz Fırat ortak imzalı "*Algoritmalar, Yapay Zekâ ve Makine Öğrenimi Ekseninde Gazetecilik Etiği: Uluslararası Akademik Dergilere Yönelik Bir İnceleme*" başlıklı makale ise gazetecilikte kullanılan algoritmaların etiği üzerine odaklanmakta, medya ve iletişim çalışmaları alanındaki iki önemli dergide yayımlanan makaleler üzerinden dijitalleşme bağlamında gazetecilik etiğini konu edinen literatürü ele almaktadır.

Gökhan Topal ve Ömer Alanka tarafından kaleme alınan "*Dijital Bilinç ve Etik Arayışında Transhümanizma: Altered Carbon Örneği*" başlıklı makale, transhümanizm, ölüm, dijitalleşme, bilinç ve etik kavramları odağa alınarak Altered Carbon televizyon dizisi üzerinden etik sorunsalının ütopyik ve distopyik imgeler üzerinden tartışmakta ve dijitalleşerek ölümsüzlük kazanan toplum biçimlerinin tehditkâr doğasına odaklanmaktadır.

"*Üniversite Öğrencilerinin Dijital Okuryazarlık Becerileri ile Dijital Mahremiyet Kaygısı Arasındaki İlişki*" başlıklı makalede Meryem Okumuş ve Sait Sinan Atilgan, dijital hayatın yeni olgusu olan kişisel veriler üzerinden dijital okuryazarlık becerileri ile mahremiyet kaygıları arasında ilişkiyi, nicel araştırma yöntemlerinin imkânlarından yararlanarak yaptıkları araştırma ile ele almaktadır.

Hakan Ayaz tarafından kaleme alınan "*Dijital Melezlerin Dijital Yurttaşlık Düzeylerinin Haber Yayılımı Bağlamında İncelenmesi*" başlıklı makale, haber yayılımı ekseninde dijital melezlerin dijital yurttaşlık düzeylerini belirleyerek dijital yurttaşlık olgusunun haber yayılımı (haber güvenilirliği ve paylaşımı) ile ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Yapay zekâlı bir işletim sistemi olan Samantha ile aşk yaşayan Theodore'un duygusal ve zihinsel dönüşümünü konu alan Her (Spike Jonze, 2013) filmi, felsefi eleştiri yöntemi ile analiz eden "Her Filminde Benlik Tabusunun Yıkımı ve Etik Bir İmkân Olarak Satori" başlıklı makaleyi Sarper Bütev kaleme aldı.

Mevlüt Hürol Mete, "Dijital Medyada Programatik Reklamcılık ve Etik Sorunlar" başlıklı makalesinde, dijital medyanın pazarlama alanında büyük verinin kullanıl-

masını odağına alan programatik reklamcılık türünün sektörü nasıl dönüştürdüğünü inceleyerek kişisel verilerin kullanımı ve gizlilik ihlalleri ile ilgili etik sorunları değerlendirmektedir.

Oğuzhan Göktolga, Fatma Zeren ve Abdullah Torun ortak imzası ile hazırlanan “E-Devlet - Şeffaflık İlişkisi: Avrupa Ülkeleri için Panel Veri Analizi” başlıklı makalede, 26 Avrupa ülkesi özelinde modern kamu yönetimi anlayışının iki temel bileşeni olan şeffaflık ile e-devlet ilişkisi paralel veri analizi yönteminin kullanımı ile ortaya konulmaktadır.

Elif Karakoç ve Türkay Türkan Ünlü’nün kaleme aldığı “Oyun mu, İş mi? YouTube Kidfluencerları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz” başlıklı makalede, sosyal medya platformlarında ebeveynlerinin yönetiminde içerik üreticisi olarak yer alan çocukların sosyal medya hesapları üzerinden kazandıkları etki ile reklam piyasasının etkili üyeleri hâline gelmesiyle çocuk olma hakkına ilişkin birtakım sorunsalları beraberinde getiren kidfluencer olgusunun dijitalleşme ve etik ilişkisi ele alınmaktadır.

Özkan Özbay, Uğur Doğan, Esmâ Yıldız ve Süleyman Sadi Seferoğlu’nun kaleme aldığı “Öğretmen Adaylarının Dijital Etik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı makalede, öğretmen adaylarının bilişim teknolojilerini etik kullanım düzeyleri nicel araştırma yöntemlerinin imkânlarından yararlanılarak incelenmiştir.

“Üniversitelerde Dijital Etiğin İmkânı Üzerine Bir Sorgulama” başlıkla makalesinde Sevilay Güler, nitel araştırma yöntemlerinin imkanlarından yararlanarak dijital etik konusunda üniversitelerde dijital etikle ilgili farkındalık yaratılması konusunda daha fazla çalışmaların yapılması gerektiği sonucunu ortaya koyan üniversite öğretim üyeleri üzerinden bir çalışma yürütmüştür.

Sertaç Kaya ve Burhan Kılıç tarafından kaleme alınan ve sayının son makalesi olan “Anomi Kavramını İnternet Ortamlarındaki Kullanım Pratikleri Üzerinden Yeniden Düşünmek: Dijitanomi” başlıklı çalışma ise Durkheim ve Merton’un “anomi” kavramı ile ilgili tanımlar ve açıklamalar ışığında, dijital-sanal alanlarda varlık gösteren bireylerin gerçekleştirdiği etkinliklerin, teknolojinin hızına ulaşamayan yasal düzenlemelerin eksikliği nedeniyle dijital bir anomi durumuna yol açıp açmadığını konu edinmektedir.

Kör hakemlik sisteminin sonucunda en az iki hakemden olumlu rapor ile kabul alıp yayımlanmaya değer görülen makalelerin yanında Dijital Hayat ve Etik temalı TRT Akademi Dergisi’nin bu sayısına değer katan diğer metin türü ise değerlendirme yazılarıdır. Bu bölümün ilk metni, Türkiye’de dijitalleşme olgusunun akade-

mik çalışmalara konu edinmesinin izini süren ve bu alanda oluşan bibliyografyanın tespitini ve değerlendirmesini içeren Ali Hasan Hamut'un "*Türkiye'de Dijitalleşme Olgusuna İlişkin Bibliyografya ve Bir Değerlendirme*" başlıklı yazısıdır. Değerlendirmeler bölümünde yer alan ikinci yazı ise dijitalleşme olgusu ile ilgili Türkiye'de son yıllarda akademinin gerçekleştirdiği kongre, konferans ve sempozyumların tespiti ve değerlendirmesini yapan Mehmet Ulaş'ın "*Türkiye'de İletişim Alanında Düzenlenen Akademik Etkinlikler (Kongre, Konferans, Sempozyum) Üzerine Bir Değerlendirme (2018-2020)*" başlıklı yazısıdır.

Akademik dergi yayıncılığı için değerli olduğu kadar önemli de olan ama zayıf kalan bir metin türü ise kitap değerlendirme yazılarıdır. Bu kapsamda 3 kitap değerlendirmesi yazısına yer veriyoruz. Birinci yazı, son yıllarda eserleri Türkçeye kazandırılan Güney Koreli filozof Byung Chul-Han'ın neoliberal kapitalizmin iktidar tekniklerine ışık tutan "*Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*" isimli kitabın Abuzer Yeşil tarafından yapılan değerlendirmesidir. Kitap değerlendirme yazılarında görece zor olan çoklu yazarların katkı sunduğu edisyon kitapların değerlendirilmesidir. Bu tür eserlerden biri olan Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan'ın ortak editörlüğünü yaptığı "*Ayin Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*" isimli kitabını Gurur Öyküm Güven değerlendirdi. Aynı kapsamda ikili editörle yayımlanan ve alanda önemli iki isim olan Christopher Burr ve Luciano Floridi'nin ortak editörlüğünde yayımlanan *Ethics of Digital Well-Being: A Multidisciplinary Perspective* isimli kitap ise "*Dijital Refahın Etiği: Multidisipliner Bir Perspektif*" başlığıyla Eyüp Engin Küçük'ün yazdığı değerlendirme yazısında ele alınmıştır. Kitap değerlendirmeleri kapsamındaki son yazı ise Mesut Bostan'ın, alanın önemli isimlerinden Rıdvan Şentürk'ün yazdığı ve salgın döneminde yayımlanan "*Sinemada Dijital Dönüşüm*" başlıklı kitapla hakkında yazdığı değerlendirme yazısıdır.

TRT Akademi Dergisi'nin kendine has bir özelliği olan röportajlar kısmında ise hem teori hem de uygulama alanındaki önemli isimlerle yapılan üç söyleşiye yer veriyoruz. İlk söyleşiyi, Türkiye'nin değerli filozoflarından Prof. Dr. İoanna Kuçuradi ile "*Dijitalleşme, İnsan Haysiyeti, Bilgi ve Etik*" başlığıyla gerçekleştirdik. Doç. Dr. Yaylagül Ceran Karataş ile yapılan ikinci söyleşimizi ise "*Dijital Etik ve Dijital Çağda İnsan Doğası*" başlığı ile sizlerle buluşturuyoruz. Söyleşi kısmının uygulama ayağında ise Türkiye'deki okuma kültürü, dijitalleşme ile kütüphaneciliğin yaşadığı dönüşüm, yeni nesil okuma alışkanlıkları ve KYGM'nin çalışmaları hakkında Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürü (KYGM) Ali Odabaş ile konuştuk.

Son olarak 14 makale, 6 değerlendirme yazısı ve üç söyleşiden oluşan 25 yazı ile okurla buluşturduğumuz Dijital Hayat ve Etik temalı TRT Akademi Dergisi'nin 12. sayısına katkı sunan başta yazarlar/araştırmacılar ile hakemlerimiz olmak üzere alan

editörlüğünü üstlenen yayın kuru üyelerine, dergiciliğin görünmeyen ve gösterilemeyen emekleriyle mutfaktaki tüm iş ve işlemleri üstlenen editör yardımcısına, akademik dergicilik yayıncılığına karar verip yürüten TRT yöneticilerine, tasarım ve baskı sürecinde görev üstlenenlere ve bu metinleri okuyup akademik-entelektüel tartışmalara dahil edecek olan tüm okurlara en samimi ve içten teşekkürleri sunmak bir vazifenin ifası, bir borcun da edasıdır. Teşekkürler!...

İyi okumalar!